

Докторантски изследвания
Doctoral Research

ИНФОРМИРАНОСТТА НА РОДИТЕЛИТЕ ЗА ИНТЕГРИРАНОТО ОБУЧЕНИЕ НА ДЕЦА СЪС СПЕЦИАЛНИ ОБРАЗОВАТЕЛНИ ПОТРЕБНОСТИ

Детелин Костадинов
Университет „Проф. д-р Асен Златаров“, Бургас

Иван Карагъзов
Център за психологически изследвания, Бургас

Резюме. По данни на ресурсните центрове на територията на България расте броят на децата със специални образователни потребности, които се обучават в масови детски градини и училища. Това означава, че интегрираното образование ще става все по-разпространена практика. То има вече своите успехи, но има и какво още да се направи, за да бъде по-ефективно и полезно за всички участници в образователния процес. Успешната реализация на *интегрираното образование на деца със специални образователни потребности* в значителна степен изисква повишаване на степента на информираност и активност на родителите. Това ще даде възможност за осъществяването на правилен избор на формите на обучение и подпомагане на развитието на интересите и възможностите на децата. Целенасочената комуникация между родители и образователни институции и специалисти ще повиши качеството на специалните образователни услуги за децата със специални образователни потребности.

Keywords: integrated education, children with special educational needs, parents of children with special educational needs, resource teacher

Въведение

За инициатор на интегрираното обучение (ИО) се приема големият австро-унгарски педагог Йохан Клайн, който през 1836 г. публикува „Ръководство за обучение на слепи деца от най-ранно детство въкъщи и в местното училище“ (Радулов, 1995). През 1866 г. д-р Самуел Хоу произнася реч по случай първата копка на сградата на училището за слепи деца в Ню Йорк и заявява: „Специалните училища потискат индивидуалността. Те са неестествени и са против семейството – те са антисоциални“ (Радулов, 2004). В началото на 60-те години на XX век се слага начало на нова концепция на отношение, обучение

и образование за децата с увреждания, наречена интеграция и нормализация. Нормализацията поддържа правото на децата със специални образователни потребности (СОП) да живеят в семействата си и да бъдат техни нормални членове в условията на естествената си социална среда. От своя страна, концепцията за интеграция е неразривно свързана и се преплита с нормализацията (Радулов, 1995). Успешното реализиране на интеграционния процес изисква в центъра на образованието да се постави ученикът. Новото училище – училището на всички, е призвано да „осигури на детето определени ползи и подкрепа, равнопоставеност и равни шансове, насочени към удовлетворяване на неговите социални потребности“ (Терзийска, 2011).

Първият официален документ за интегрираното обучение на деца със СОП в Република България е Наредба №6 от 2002 г. на МОН. В чл. 2 на Наредбата е записано: „Децата със СОП и/или с хронични заболявания могат да се обучават и възпитават интегрирано в детска градина, училища и обслужващи звена“⁽¹⁾.

Интегрираното обучение получава своето развитие и с Правилника за дейността на ресурсните центрове на МОН от 2006 г. за подпомагане на обучението и възпитанието на деца и ученици със СОП⁽²⁾. Важни предпоставки за зараждането и развитието на интегрираното обучение в страната са и приетите редица законови и нормативни документи като:

– Национален план за интегриране на деца със СОП и/или с хронични заболявания в системата на народната просвета от 2003 г.⁽³⁾;

– Закон за интеграция на хората с увреждания от 2005 г.⁽⁴⁾.

Терминът „специални образователни потребности“ се отнася за всички деца и младежи, чиито нужди възникват в резултат от увреждания или трудности в обучението (Добрев, 2008). С интегрираното обучение се разширява и съдържателно се обогатява концепцията за интеграция и нормализация на децата със СОП. Много точно Вл. Радулов (2004) отбелязва: „Нормализацията поддържа правото на децата със СОП да живеят в семействата си и да бъдат техни нормални членове в условията на естествената им социална среда“.

Сътрудничеството между учители, психолози и родители е съществен катализатор за успешното интегрирано обучение. Изключително важна е ролята на родителите на децата със СОП „...макар, че тяхното участие и помощ варират в широки граници“ (Добрев, 2008).

Най-важната характеристика на интегрираното обучение е, че всяко дете се обучава според възможностите си по индивидуална програма, но в група или клас заедно с другите ученици (Христова, 2008). Родителите участват в разработването на програмата, но практиката показва, че те биват уведомявани за решенията в последния момент. Важна предпоставка за успешно интегрирано обучение на децата със СОП е приемането на различията от всички участници в образователния процес. Интеграцията като процес на обучение на децата

със специални образователни потребности в училище и детските градини има много измерения в педагогическата теория и практика. За да бъде успешна интеграцията, тя трябва да обхваща периода от най-ранна детска възраст и да продължава, докато децата със СОП имат необходимостта от обучение и подпомагане (Христова, 2008). Това, от своя страна, предполага непрекъснато проследяване на обществените нагласи, повишаване на нивото на информираност на всички участници в процеса и не на последно място състоянието на родителските нагласи във всички аспекти за интегрираното обучение като необходима предпоставка за ефективната му реализация.

Организация и постановка на изследването

Целта на изследването е да се установи степента на информираност на родителите на деца със специални образователни потребности за организацията и провеждането на интегрираното обучение, като условие за повишаване на активността и включването им в избор на форма на обучение и образователна услуга.

Задачите за реализиране на целта са:

1. Да се направи анализ на литературни източници за същността, началото и развитието на интегрираното обучение.
2. Да се изследва степента на информираност на родителите на деца със СОП за същността, организацията и мястото им в интегрираното обучение.
3. Да се направи корелационен анализ на емпиричните данни за степента на информираност на родителите на деца със СОП.
4. Да се направят изводи и препоръки за теорията и практиката на интегрираното обучение.

Предмет на изследването е информираността на родителите за избор и активно включване в дейностите на интегрираното обучение.

Обект на изследването са 30 родители на деца със СОП, включени в интегрирано обучение.

Методи на изследването:

1. Анализ на литературни източници на наши и чужди автори за интегрираното обучение на деца със СОП.
2. Анализ на нормативни документи за интегрираното обучение в страната.
3. Анкета с родители за изследване на степента на информираност.
4. Статистическа обработка на резултатите и проследяване на корелациите между информацията за интегрираното обучение и информираността на родителите.

Анализ на резултатите

Изследването на степента на информираност на родителите на деца със СОП е осъществено чрез метода анкета. Анкетата е прилагана за същите цели

от Департамента за специално образование на щата Вирджиния, САЩ ⁵⁾. Тя има за цел да установи степента на информираност на родителите на деца с увреждания от всички категории, за да подобри подкрепата за тях в организацията и провеждането на интегрираното обучение. Анкетата е съставена от 11 въпроса с готови отговори и 4 въпроса за свободен коментар. Въпросите в анкетата са систематизирани в следните групи: за същността на процеса на интегрирано образование, за специалистите от различните сфери – участници в процеса на интегрирано образование, за специално осигурените дейности и в частност образователната институция, в която се намира детето. Изследваните лица индикират своите отговори по петстепенна скала със следното съдържание:

1 – въобще не съм доволен	4 – отлично
2 – много слабо	5 – няма такъв отговор
3 – средно	

Скалата дава възможност да се проследят връзките в системата и структурата на интегрираното обучение, в която са включени твърде много външни и вътрешни фактори. Тя е анонимна, като е декларирана конфиденциалност на получената информация. Изследваните родители проявиха отговорност и съпричастност при попълването на анкетата.

При провеждането на анкетата е осъществена предварителна инструкция на участниците за изискванията, особеностите и степента на свобода на избор на отговорите и коментарите. Анкетата е проведена с 30 родители на деца със следните увреждания:

- деца с аутизъм – 3;
- деца с интелектуални увреждания – 6;
- деца със задръжка в психическото развитие – 6;
- деца с множествени увреждания – 6;
- деца с нарушения на речта и говора – 3;
- деца със специфични обучителни трудности – 1;
- деца с други увреждания – 5.

Децата са включени в интегрираното обучение в следните образователни институции:

- детски градини – 17 деца;
- училище – 13 деца.

Продължителността на интегрираното обучение на децата по години е следната:

- от 1-годишни и по-малки – 6 деца;
- от 2–4-годишни – 20 деца;
- от 5–8-годишни – 4 деца.

Анализът на отговорите и коментарите на родителите разкри една твърде разнообразна и противоречива специфика на степента на тяхната информираност.

ност, като знания, опит и очаквания за интегрираното обучение на техните деца. Данните показват, че е твърде недостатъчна и незначителна получената предварителна информация от родителите за организационно-административната същност на интегрираното обучение, правата на децата и семейството, процедурите по защитеност и възможностите за достъп и активно включване. Очевиден е фактът, че родителите нямат достъп и не разполагат с информационни източници и материали за интегрираното обучение (75% от родителите).

По отношение на степента на удовлетвореност от включването на родителите в организацията и подготовката на индивидуалния план за обучение, оценяването на децата, достъпността и включването им и наличието на интернет-страница на училището отговорите са твърде противоречиви. Оказва се, че родителите са по-скоро безпомощни да влияят на системата и въпреки своята заинтересованост от развитието на децата си те в значителна степен не намират подкрепа от специалистите и поради това прехвърлят изцяло отговорностите си върху институцията (Графики 1 и 2).

Най-динамична връзка родителите желаят да осъществяват преди всичко с институцията (детска градина и училище), а не с определен специалист или ресурсен център за интегрирано обучение. Корелационният анализ показва, че тази тенденция ясно разграничава мястото и ролята както на институцията, така и на отделните специалисти, работещи в системата на интегрираното обучение (Графика 3).

Една от съществените съдържателни характеристики на системата на интегрираното обучение е да предложи достатъчно диференцирани специални образователни и подкрепящи услуги на децата с увреждания. Емпиричните данни показват, че в тази насока има какво все още да се желае за тяхното предлагане и достъп на ползването. Корелацията извежда тенденцията, че в това отношение е наложително присъствието и участието на специален психолог в диалога между родители и институция за развитието на детето със СОП (Графики 4 и 5). Разнообразието от алтернативни образователни и подкрепящи услуги в значителна степен ще подпомогне дейностите и на учители, и на родители и ще обогати психо-физическите възможности на децата с увреждания.

Резултатите от отговорите на въпроса за адаптирането на детето в индивидуалния план за обучение демонстрират една нерадостна картина. Тук отново родителите повече се осланят на администрацията на училището, отколкото на специалистите, с които заедно изграждат индивидуалния план. Тази тревожна тенденция ясно разкрива, че информацията не е по-посока на комуникацията с преките изпълнители на индивидуалния план. Това ясно се очертава в корелационната връзка родители–ръководство на училище (Графика 6).

Посочените тенденции още повече се задълбочават и по отношение на обективното оценяване на прогреса в развитието на децата със СОП. Динамиката

на ранжирането на отговорите отново поставя на първо място институцията и едва след това специалистите от ресурсен център, ресурсен учител, училищен психолог, учител по общо обучение и педагогически съветник (Графика 7).

Твърде недостатъчна е информираността на родителите по отношение на възможностите за преместване и движение на детето им от една образователна институция в друга. Корелационният анализ показва, че те не търсят информация от легитимни и компетентни източници и трудно боравят с информационно-нормативния образователен поток (Графика 8).

В образователните институции липсва информация за организирани курсове за допълнителни включвания и занимания на децата с увреждания, за развитие на интересите и индивидуалните им възможности. Те почти липсват и не се предлагат. Родителите са насочили своите очаквания преди всичко към ресурсния учител за включването на детето им в различни и недотам добре организирани извънучилищни занимания и много по-малко – към специалистите в детската градина и училището (Графика 9).

Удовлетвореността на родителите от възможността да получават информация от интернет-страницата на училището на детето е твърде незадоволителна. Родителите посочват (95%), че интернет страница за интегрирано обучение в детската градина и училището, касаещо техните деца, почти липсва. Корелацията на данните демонстрира ниската степен на институцията (градина и училище) и нейното ръководство, като основен източник на информация за тях (Графика 10).

Положителна е тенденцията на информираност на родителите за условията, изискванията и отговорните фактори за осигуряването на физически достъп до и в институцията, където учи детето. Ясно е демонстрирано гражданско съзнание за очакванията и мястото на родителя в тази насока. Корелацията показва, че решаването на проблемите на достъпа пряко зависи от администрацията на институцията за премахване на всички архитектурни бариери (Графика 11).

Най-обезпокоителни са резултатите за информираността на родителите по отношение на образователните перспективи на детето им след завършване на основно образование. Липсата на интернет страница за специалното обучение, трудностите да се познават всички образователно-нормативни документи, поставят родителите пред непреодолима преграда за решаване на въпросите за бъдещето на тяхното дете. Корелационният анализ на данните ясно демонстрира, че основните им очаквания за информираност по този проблем са насочени преди всичко към прекия ресурсен учител и много по-малко към администрация и ръководство на детска градина, училище и ресурсен център (Графика 12).

Удовлетвореността на родителите от включването и развитието на детето в интегрираното обучение е твърде ниска, демонстрирана е при 30% от родите-

лите. Този резултат до голяма степен е предопределен от неинформираността на родителите за съдържанието и задачите на индивидуалния план за обучение на детето. Родителят е с много малки възможности да влияе при неговото изготвяне, осъществяване или променяне. Ниската степен на информираност създава непреодолими пречки за активното включване и подпомагане на обучението и развитието на детето. По тази причина родителите не познават основните предизвикателства пред обучението на детето си и своето място в тяхното разрешаване.

Във въпросите за свободни коментари по отношение на информацията за очаквани услуги в интегрираното обучение, за подобряване на комуникацията и за формите за повишаване на личната си подготовка родителите са изразили подробно своето мнение. Те очакват да получат информация за и чрез:

- възможностите за продължаващо образование;
- възрастовата психолого-педагогическа характеристика на детето;
- включването в интегрираното обучение на повече специалисти (медицински работници, психолози, социалнопедагогически консултанти и др.);
- възможности за свободен избор на най-подходящата форма и институция за интегрирано обучение;
- изграждане на достъпна и богата мрежа от информационни средства (интернет страница, специализирани форуми и блогове, периодично издавани и обновявани информационни материали и др.).

Родителите са дали твърде специфични предложения за формите и средствата за подобряване на условията и услугите за интегрираното обучение на децата със СОП, а именно:

1. Повишаване на квалификацията на специалистите, работещи в системата на интегрираното обучение.
2. Изграждане на система от координиращи дейности между специалистите, работещи с децата с увреждания.
3. Включване на допълнителни специални образователни и подкрепящи услуги за развитието на психофизическите възможности на децата (арттерапия, музикотерапия, хипотерапия и др.).
4. Включване на децата със СОП в разнообразни рехабилитационни дейности за ефективна социална адаптация и реализация.
5. Организиране на дейности за обмен на информация между специалисти и родители за запознаване с опита на страни с доказани резултати в интегрираното обучение.
6. Достъпност на отпусканите помощи и дейности, организирани от държавните органи и неправителствените организации.

Отчитайки ниската си степен на информираност, липсата на достъпни информационни форми и материали, родителите дават своите предложения за повишаване на своята подготовка при работа с децата. От предложените шест

форми (лекции, семинари, практически занятия, тренинги, модулни обучения и литература) те са ранжирани по степен на значимост, както следва:

1. Практически занятия – 90 %.
2. Литература – 80%.
3. Семинари – 40%.
4. Лекции – 35%.
5. Модулни обучения – 30 %.
6. Тренинги – 30 %.

Сборът от процентите е повече от 100 поради възможността родителите да избират повече от една форма. Нагледно тази конфигурация на избора е представена на (Графика 13).

Изводи и заключения

едно изследване, ограничено във времето и в предмета си, невинаги може да реши определени кардинални проблеми за теорията и практиката. Със своите резултати то може да допринесе в незначителна степен за решаването на определен проблем и да даде перспективи за по-нататъшни изследвания.

Изследването на интегрираното обучение и степента на информираност на родителите на деца с увреждания даде възможност да се открият следните изводи и препоръки за теорията и практиката:

1. Все още е твърде недостатъчна информацията за същността, особеностите, закономерностите и формите за провеждане на интегрираното обучение.

2. Родителите на децата с увреждания, включени в интегрираното обучение, имат сериозен дефицит на информираността си по отношение на: правата, отговорностите, начините за осъществяване на взаимодействието и комуникацията с образователните институции и отделните специалисти.

3. Недостатъчни и недобре организирани са специалните образователни, подкрепящи и извънучилищни дейности и услуги за децата със СОП.

4. Родителите не са включвани в дейностите по изработването и реализирането на индивидуалните планове и програми за обучение на децата им.

5. Затруднено е индивидуалното психофизическо развитие на децата със СОП поради невключването на специалисти в интегрираното обучение (като например медицински работници, психолози, социалнопедагогически консултанти и др.).

6. В значителна степен не са изградени условията и формите за физически и социален достъп на децата с увреждания във и извън образователните институции.

В заключение, изследването разкри в значителна степен някои от основните недостатъци в организацията и управлението на интегрираното обучение. То даде възможност да бъдат направени следните основни препоръки за практиката на интегрираното обучение:

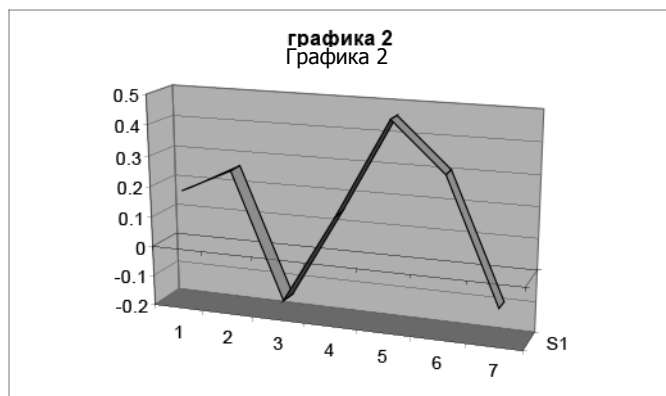
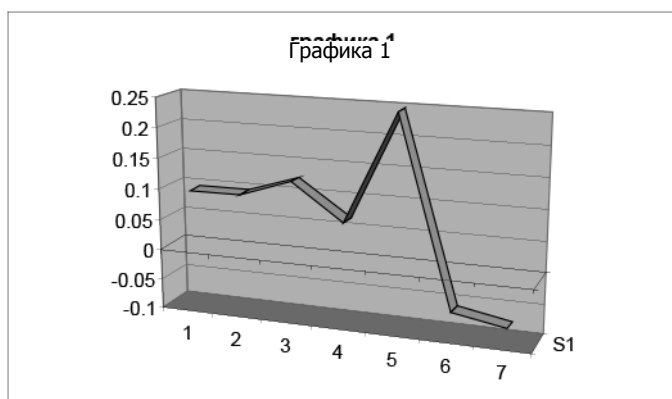
1. Да се обогати, разнообрази и направи достъпна информационната среда за интегрираното обучение.

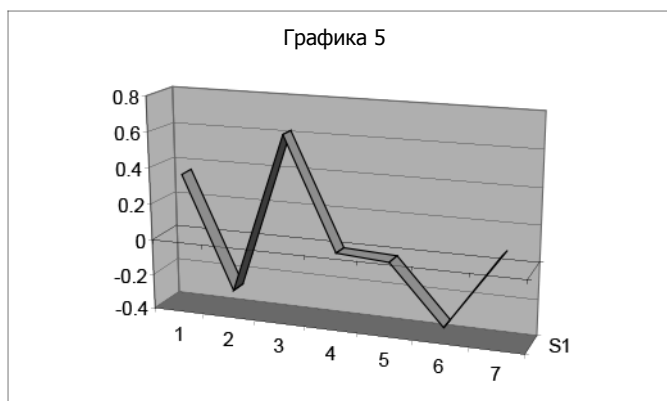
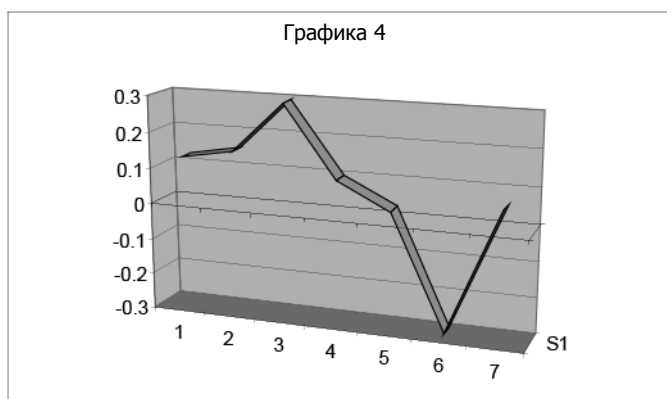
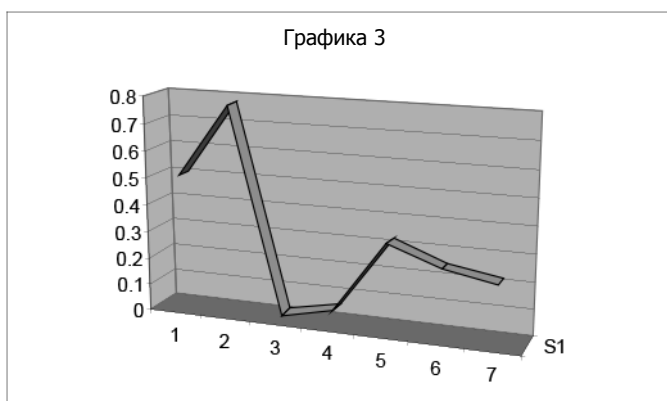
2. Да се изградят електронни информационни канали със свободен достъп за родители, участници и интересуващи се от проблемите на интегрираното обучение.

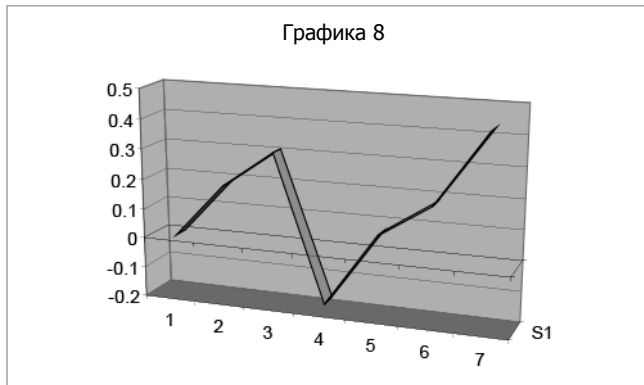
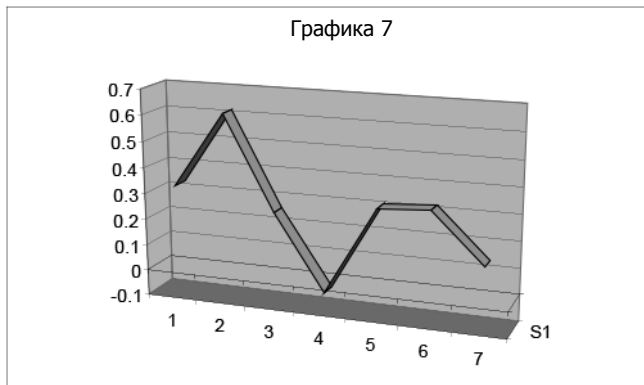
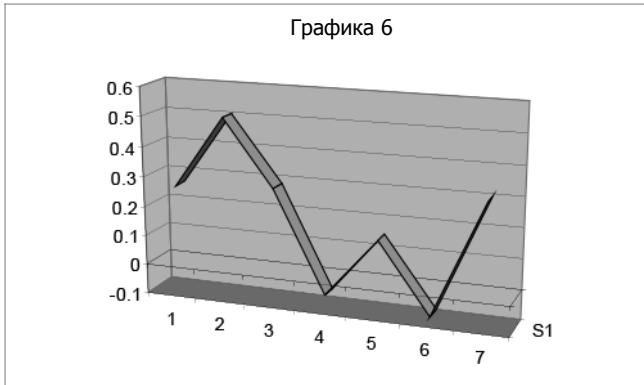
3. За повишаване на степента на информираност на родителите е наложително системно да се организират и провеждат различни форми за обогатяване на техните знания и опит като: практически занятия, предоставяне на специализирана литература, семинари, лекции, модулни обучения и тренинги.

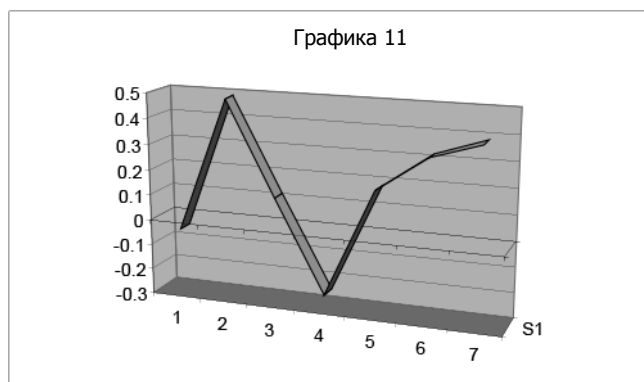
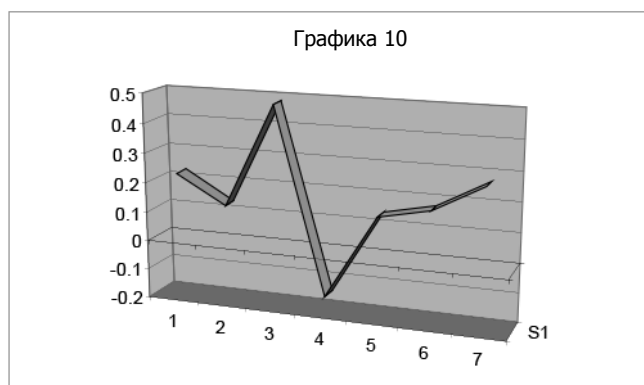
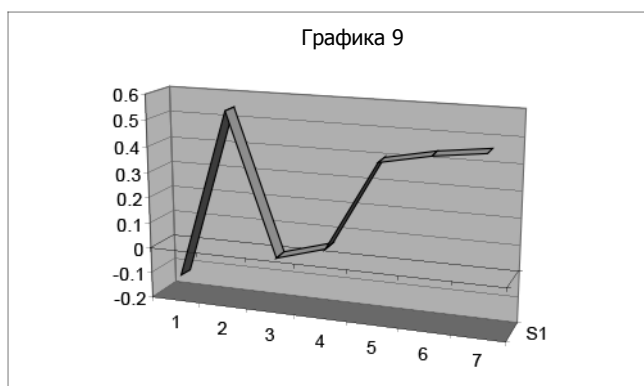
Усилията и дейностите за повишаване на степента на информираност на родителите на деца с увреждания пряко ще рефлектират върху ефективността и качеството на интегрираното обучение.

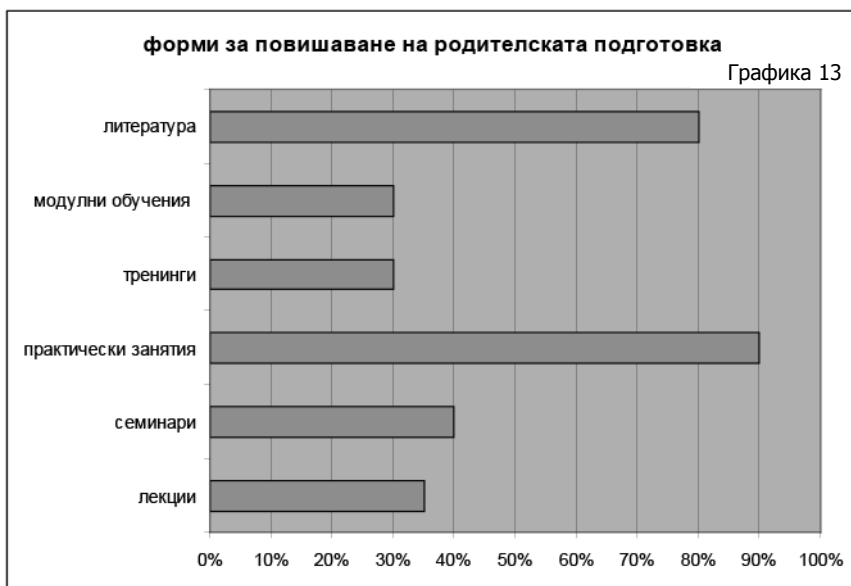
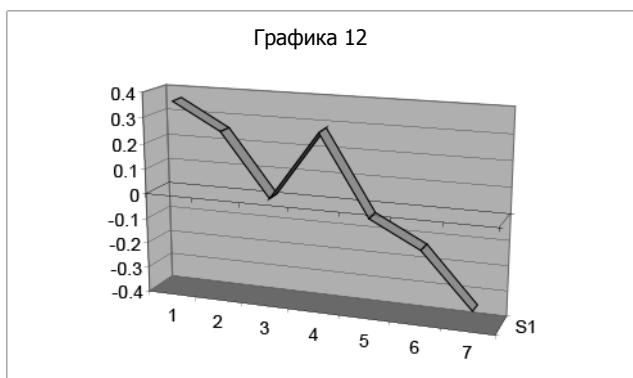
Приложения

БЕЛЕЖКИ

1. Наредба № 6 от 2002 г. на МОН.
2. Правилник за дейността на ресурсните центрове на МОМН, 2006.
3. Национален план за интегриране на децата със СОП и/или с хронични заболявания в системата на народната просвета, 2003.
4. Закон за интеграция на хората с увреждания, 2005.
5. <http://www.fccps.org/specialed/index.html>
6. <http://www.fccps.org/specialed/docs/2009ParentSurvey.pdf>

ЛИТЕРАТУРА

- Добрев, Зл. et al. (2008). *Особености на интегрираното обучение*. София.
- Добрев, Зл. (2008). Интегрираното обучение на децата със специални образователни потребности и ресурсните учители – плюсове и минуси. В: *Особености на интегрираното обучение*. София.
- Радулов, Вл. (1995). Поява и развитие на интегрираното обучение. *Специална педагогика*, 2.
- Радулов, Вл. (2004). *Педагогика на зрително затруднените деца*. София.
- Терзийска, П. (2011). Включващо обучение на ученици със специални образователни потребности и тяхното социално развитие. *Специална педагогика*, 3.
- Христова, Св. (2008). Насоки за разработване на индивидуална програма за обучение и развитие на деца със специални образователни потребности. В: *Особености на интегрираното обучение*. София.

THE LEVEL OF INFORMATION OF PARENTS FOR INTEGRATION EDUCATION OF CHILDREN WITH SPECIAL NEEDS

Abstract. The data based on the Resource centers on the territory of the Republic of Bulgaria, shows that the number of children with special needs in the schools and kindergartens is growing. This fact means, the integration education will be more implemented practice in education. The integration education has successful practices on the territory of Bulgaria, but still we have what to do for it with one clear idea, to be more effective and useful for all the people in this process. The successful implementation of integration education for children with special educational needs, requires significantly increase the level of information and activity of parents of these children. This will allow a proper choice of the form of training and supporting the development of interests and abilities of children. Targeted communication between parents with educational institutions and professionals will improve the quality of special education services for children with disabilities.

Chief assistant, Dr Detelin Kostadinov

✉ University „Prof. Doctor Asen Zlatarov“ Faculty of Social Sciences
Tel. (+359) 889667441
e-mail: kostadinov52@abv.bg

Ivan Karagyozov

✉ Director Psychological Center for Research
Tel. (+359) 878675007
e-mail: karagyozov.ivan@gmail.com